بسم الله الرحمن الرحیم

زما کلي زما خاندان زما تعلیم - ملازمت - او تصنیفات

زه د خپل پلار مولانا محمود الحسن شیخ الحدیث والتفسیر مرحوم نه دوه مره قلاتے
خبریم چه زمونږ مشران نیکونه د حسن زو غیر علاقے نه راغلي دي - ما ته یوه روځ
زمونږ پلار چه ادائے کړیالے ته ورسره تلے وم ویلي وو چه زما پلار د کړیالے
دا تمان خیاود نور خا ته ارخ په مقبره کښې دیو کهر په سوکه کښې خخ دے - او
دغه مبارک قبر ئے را ته ښکاره هم وو غفره الله - زه ورو کے وم - او زمونږ پلار هم
پیرلوي عالم وو ما ترے دا تپوس انکړے شه چه دا نیکه مے - دلته څومره ملا وو
او بیا د اکوټرپان ته تله سرنګ شویدی - اے زما هم دغه دور وکوالي زمانه وه
چه یوه روځ د پلار سره جو نګړو نه چه ګجرات نه قطب ارخ ته یو کلے دے تلے وم د غلته
ملکانان ښه به مے کا کله پلار ته نو پلار را ته اوے چه مونږ خمل ه دے ملکا
سخه هم اسیدلی یو - او دی را ته وے چه ستا څو یوه بله مور وه په هغه میاګنړه وه
د دینه زما د ولس اولاده داره اولوی دلته مړه دی او د هغوی قبرونه ئے را ته هم په کوټه
کړه - په دے موقعه ما دومره قدرے عرض اکه چه تاسو بیا کوټرپان ته سونګے لاړے
نو دی را ته اوے چه دا په کوټرپان کښې نسیم خان مرحوم نومے یو خان وو چه په
هغه وښت کښې په کوټرپان د ده خانی وه - ده زه بو تلم او دے د یلي ارو اوسالم دوست
وو نو ده په ټول کلي باندے زما د پاره د غلو دا نو را کولو تړنه اکړه - او دغه کوټرپان
ته راغلم - دی را ته وے چه ستا سو دا موسره شوه نو زما د پاره د کوټ دولت زی د شیخ
بابا سره خبرے شروع شوے - هغه چه زما د علم او طالبانو د دیروالی نه خبر شه نو هغوی
پیرخوشحاله شو او ما ته ئے ستا سو دا مور را واده کړه - د بابا بلدلو په ګتمیت په بل
لوی عالم چه د ختکو په ملا مشهور دوه واده وه - چه د هغې نه مولانا عبد الحنان ح
مرحوم او مولوی غلام حبیب مرحوم پیدا او وو - دی را ته اوے چه زما مخکنی اولادونو
مړو ګ ستاسو مشرورو فرید الرحمن - اشه اروړوکے مړشه بیا ته حبیب الرحمن
او ستا خور چه په ګتمیت کښې په مولوی غلام حبیب مرحوم واده ده بوغونن پیدا شوی

بیا الحاج سیف الرحمٰن ـ بیا ستا سود ابلہ خور چہ پہ محترم مولوی فیض الحق صاحب
باندے وادہ دہ پیدا شوہ ـ بیا مولوی خلیل الرحمٰن مرحوم پیدا شو کہ پلار ئے دا ٹول ـ
اولاد جوندی وو ـ چہ پلار او مور ئے وفات شو غفرہما اللہ پلار ئے پہ کو تریان کیں
او مور ئے پہ سستم کیں ـ زما پلار د قرآن وحدیث لوی علامہ وو ـ ۱۳۳۵ھ تاریخ وفات ئے
نپیتہ کالہ مخکیں د سد ہوم پہ علاقہ کیں یو اخئ نہ بلکہ پہ ٹول سابق صوبہ سرحد
او ٹولو پښتنو کیں د قرآن وحدیث عالمان خو پریکدہ چہ دے خلقو قرآن حدیث
زدکرہ او ٹول ویرہ بدہ خبرہ گنڑلہ د قرآن وحدیث عالم بہ د خلقو دستر بدوا زغے وو ـ ځکہ
وروکے وم چہ ورلے ورلے ملیان بہ ئے پہ پلار پسے بخونو تہ راتلہ او د قرآن وحدیث نہ
د بے خبری پہ وجہ بہ پرہ تلہ ـ ځہ خو وروکے وم پلار بہ راتہ اوئے چہ فلانکیں کتاب
راورہ! ځہ بہ چہ لاړم نو مور بہ ھغہ کتاب راکہ ځکہ چہ دا د عالم پلار لور وہ ـ او
د قرآن شریف او مشکوٰۃ شریف ترجمے ئے زما د پلار سخر کرے وے ـ ځہ بہ چہ
ترجمانہ راتلم نو د کتاب د درو ند والی پہ وجہ بہ سترے شوم ـ ھلکوالی وہ ځہ بہ دے
ملیانو تہ دیر پہ قار شوم ـ ماتہ خو نسیم خان مرحوم نہ یاد یکی ځہ چہ پوہ یہ شوے
نو زما د مرحوم شیر بہادر خان ـ حکمت خان ـ مرحوم ـ قراسن خان او دکتر ختی ـ
مرحوم مکرم خان مرحوم سرہ لیدہ کاتہ شوی وو ـ دی بہ ئے د پلار دیر ـ مرستہ
کولہ او کہ چرتہ د خلقو دیرہ ور بہ راغے نو دی بہ خلق دبا و کہ ـ ځہ لا وروکے وم چہ
ملیانو د تورہ نلگے زو حاجی صاحب چہ خلقو بہ پہ کتہ کیں کرنہ وو دچینی نہ پہ کت کیں
راغشتی وو او کو تریان تہ ئے سرہ د دیر و ملیانو شیخانو راورہ ـ ځہ خو وروکے وم د
د خلقو شے واو ریدہ چہ وارا گہ تہ ا بیا بہ د کو تریان ملا نہ کوی دغہ دی ملیان راغلہ
پوہ یہ بہ شی ور سرہ ـ د مرحوم شیر بہادر خان پہ حجرہ کیں یو دوہ بیتکونہ وو پہ دے
کیں بحث شروع شہ ـ زما د پلار پہ مرکو تیا کیں صرف مرحوم عبد الصمد صاحب
د چار کل چہ زما د ترور ځوئے وو ـ او د پلار ئے خاص د قرآن وحدیث شاگرد وو ـ
ښکاریدلہ دویم حافظ جناب صاحب د غازی کوٹ وو چہ ھغہ ھم د قرآن وحدیث درس
او ریدونکیں وو ناست وو ـ مرحوم شیر بہادر خان عالم نہ وو خو بہادر دیر زیرہ ور وو
چہ کلہ ملیانو بہ چرتہ قادر نہ ښکارہ کہ او بیت بہ ئے خراب شہ او شہ او ازکول بہ ئے خوختہ

نو خان مرحوم به هغوی د باؤ کړه چه که چا یې وجه او بې دلیله کښ اکه نو روغ به دا نه نه ځي!
ملیان هم دم په خود شو۔ خان مرحوم به پېرو میلمنو ډېر خوشاله وو۔ دا اینډې بېینږې
درې روځې ناستې وې ملیانو به ې د پلار سره بحثونه کول۔ او شیخانو به په جهات کښ کلې
ویلې چا به په مهبو وعظونه کول او په دیکښ به ئې د ځهاد د پلار خبرې ویلې۔ ځو روکے وم
نه پوهیدم چه د املیان به ځهاد پلار سره څه کوی۔ غوا کانې به حلالیدې او شیخانو
ملیانو به خوړې او بحثونه به کیده۔ د امباحثه درې روځې جاری وه۔ په دې عالمانو کښ
یو ډیر محقق عالم هم وو چه د قرآن حدیث نه خه واقف وو۔ خو په کنړه کښ ئې ښکاره خبره
نه شوه کولې۔ په دریمه روځ چه خبرې ډیرې کړې شوې خان مرحوم ې پلار ته اوې
چه ملا صاحب که د خوخوی نو د دې سره هسې او که چه خلاص شې! دا خبره ډیره بلې
ته لاړه۔ پلار ې ورته اوې چه خان د لته خو به څه د دینه ځان خلاص کم خو په قیامت
کښ به د خدای نه سر نلږم خلاصیږم! په دې خبره خان شیر بهادر خان اوې چه خې
ملا صاحب بیدار شه فکر مکوه ترهغې ورسره بحث کوه چه څومره درنه کیږی۔ دا خبره
د خان مرحوم او د پلار ې د جرګې وې خو دا ئې مونږ ته روستو بیان کړې۔ بحث
روان وو۔ آخر د کوړی هغه محدث قاضی صاحب یو په شه چه ملیان ې د پلار د بحث
نه دی۔ نو دی حاجی صاحب مرحوم ته اوې چه حاجی صاحب خو به داوی چه دا بحث دلته
بس شی او د اطرفین ترنګزو ته د اغواړی نو هلته به بحث اکی۔ حاجی صاحب۔
مرحوم دا خبره خوښه کړه او حاجی صاحب سره د ملیانو یو قسم پر بیرته لاړه۔ دغه
بحث و مباحثې وې چه مځ د دولسو کالو شوم او دا سنه ۱۹۱۲ء وو چه څه پلار سره د فضل رحیم
لاله چه ځهاد ته ځوئې وو او سره د حاجی میرزمان مرحوم د ګجرات دار العلوم دیوبند
ته الیکلم۔ دا د خدای لوی فضل و کرم وو چه حر اته کاله په دار العلوم کښ وم کال په
کال به کلی ته راتلم ځهاد تلو را تلو په کوا یو کښ به خان شیر بهادر خان مرحوم امداد ونه
کول کیده چه څه په سنه ۱۹۲۰ء کښ د دار العلوم دیوبند نه فارغ شوم چه کلی ته راغلم نو۔
حاجی صاحب د ترنګزو ورې اسلامی مدرسې جوړې کړې وې خان شیر بهادر
خان مرحوم راته اوې چه په کلی کښ د اسلامی مدرسې شروع اکړه او په دیکښ ځما
په مدرسه کښ جمشید احمد خان۔ او ږ نلږ زیب خان مرحوم۔ او اجون خان مرحوم

زما سخه سره د نورو ورو طالب العلمان پاتې شو - په سنه ۱۹۲۷ء کښې ما د منشي فاضل امتحان
ورکه او څه موده پس په مردان کښې په یو مډل سکول کښې د فارسي اُستاذ شوم دغلته به مونږ لګ
یو ځائې اُسیدو - جمشید احمد خان اورنګ زیب خان مرحوم او اجون خان مرحوم -
په دې دوران کښې زما کشر ورور خلیل الرحمٰن مرحوم هم دارالعلوم دیوبند ته لاړ او دهغې
ځائې نه فارغ شه - مونږ درې وارو رونړه وو - حاجي سیف الرحمٰن او مرحوم خلیل الرحمٰن
د پلار په ژوند کښې خپله کټه وټه شروع کړه او څه په تسلي به خپل محنت او کټه وټه مونږ له اره
کوله او د کلي د امداد و نه مو ځان خلاص که - یوه ورځ زه د پلار سره کټه ختک تر د خان
مرحوم مکرم خان سخه تلم نو په لار کښې راته پلار مرحوم اوې چه دا پښتو مونږ وو - دلته ځه پښتو
نه شوم او ما عرض اکه چه دا ستا سو ځائے د سرنګ وو ځا او سرنګ لاړه؟ - دې راته او ویل
داخو داسې قصه وه چه مونږ دوه رونړه وو - یو ځه وم او یو زما دوهم مرحوم وو
او زما پلار د یو لوی عالم و د پلار ے حکومت ته درخواست اکه چه ځه د دین علم درس و تد
ریس کوم او ځه نه میدارو ته اُشکاره نه یم نو حکومت د زما نیم ځائے اد داخلی ماله نیم د مرحوم -
نو نیم ځائے اد داسې لاړه - بیا راته پلار وې چه ما علم اکه - او مشر مرحوم رور ځلې ځوانی
مرګ شه - نو ما اوې چه علم او نه میدارۍ دواړه نه کیږي چه پلار ے نیم ځائے اد پرېښے دے
راځه چه دا نیم ورا ته ځه په درخواست ورکړم چه د دین درس و تدریس ته ځان زه کار شم
نو دا نیم ځائے اد ما پرېښوده - د پلار په دې بیان ځه په دے وښت کښې چه ځه ځلي وم
او دې نه اړی په ځائے راکښي د دُنیا داری شوق ډیر وو - ډېر خفه شوم او په بے وسی
ے اسویلے اکه - چه هغه ے پلار واوریده - او دې راپسې دا اوګوریده چه ولې بچیه
خفه شوې؟ - ځه داسې خفه وم چه غریب نیولے وم - نو پلار نرے غلے شه اکه - دې راته
او وے خفه کیږه مه ما ته به خدای داسې ځائے اد درکی چه هغه به د سره نه فنا کیږي - د دین
علم او دُنیا داري نه یو ځائے کیږي - او ما ته خه یادی چه دی را ته اوے چه ګوره که مال د سخو
لاغے نو چه زمکه وانخلے - په دغه وښت چه زما کوم فکرونه وو هغه ے اُس یاد دی خو -
خدائے لیکم حکم چه زما خیالات واقعی غلط ثابت شو او د پلار مرحوم فرمانونه ے سل په سل
صحیح ثابت شو - چه ځائے اد ے نه وو نو دغه د تفسیر او تشریح مصنف شوم - زما مشر
ورور سیف الرحمٰن د کور منتظم وو - خو زمیندارۍ به یے کوله ما به هر څه چه کتل هغه به یے ده ته

ورکول - په دیکښ ځاکښو دو ر خلیل الرحمن مرحوم د دار العلوم دیوبند نه فارغ شه او ده اوسے
په ځۀ د مولوی فاضل امتحان ورکول غوارم ماوے خو ده مونږ دواړو به په شریکه کار کاوۀ -
آخر په سنه ۱۹۳۳ء کښې دواړو د مولوی فاضل امتحان ورکه او پاس شو مرحوم په هری پور کښې د
فارسی اُستاذ الګیدۀ او ځۀ په سنه ۱۹۳۴ء کښې د عربي په پوسټ په کوهاټ کښې په هائی سکول الګیدم -
بیا ما او څما دو ر خلیل الرحمن خپل علمی قابلیت نور زیاتولو - هغه د مولوی فاضل امتحان ورکه
او میټرک له ئے الکه او ما هم په سنه ۱۹۴۰ء کښې د میټرک امتحان ورکه او دواړو دا امتحانونه پاس کړۀ
خدای پاک ماته مرحوم محبوب الرحمن ځوئے راکه او سیف الرحمن ته ئے رحمت الحق مرحوم
او نور الرحمن ورکه - او خلیل الرحمن مرحوم ته ئے عطاء الرحمن ورکه - مونږ ددی د تعلیم
ته توجه ورکړه د محبوب الرحمن مرحوم د دنیا نو سره دیر تعلق ؤو د ملا ل نه پس ئے د مولوی
- او مولوی عالم امتحانونه ورکړه - او پاکستان شه چه د مولوی فاضل طیارے ئے وه ته اکه نو په
دیکښ ځاکښو دو ر خلیل الرحمن چه ملازمت ئے پریخے ووُ او پروستم کښې ئے دُکان اچوے ؤ
وفات شه په دیو چه مرحوم محبوب الرحمن و خلیل الرحمن مرحوم په دُکان کیناستۀ او د ده د
بال بچ انتظام ئے کاوُ - تر دے چه محبوب الرحمن هم په ۷/۴ ۵ وفات شه غفره الله - د ده
صرف یو وروکے ځوئے محمد اسرار او یوه لور پاتے شوه او دیر ځکښ څما وراره رحمت الحق
مرحوم چه میټرک ئے تعلیم کړے وو - او الحاج حبیب الرحمن مشر ځوئے ووُ د کاد به فتح
کولو کښې د بجلی په ټیوُلو وفات شه غفره الله او ده درے بوتره پاتے شوے - د مرحوم خلیل الرحمن
ځوئے عطاء الرحمن ځمونږ په کوشش او په خپل همت او د حکومت په وظیفه آنوش په زراعت
کښې الکه او نن روځ په سلکنی د رکئ کښې د زراعت افسر دے - نور الرحمن چه تر ایف اے ئے
تعلیم کړے وو د مرحوم محبوب الرحمن په دُکان کیناستۀ او نن ځمونږ تولے سترو ے ده ته
ری دا د و څما د خاندان حال - ځۀ چه په ګورنمنټ سروس کښې راغلم نو په سنه ۱۹۴۲ء کښې سابق
صوبه سرحد د مدرسینو تنظیم شروع شه اول اجلاس په پشاور ګورنمنټ هائی سکول علے
کښې اُشۀ او ځۀ د دغې صوبے د مدرسینو چه پردے ونبت کښې تخمینًا شپږ زره ووُ صدر منتخب
شوم - بیا په سنه ۱۹۴۳ء او سنه ۱۹۴۴ء کښې بیا بیا په څما د صدارت د پاره متفقه فیصلے کیدے - تر دے چه په
سنه ۱۹۴۷ء کښې صوبه سټرائک اشه - او بیا په ما یو د روبځن کیس جوړه کړ او د حکومت په ترغیب
ځۀ موقوف شوم - د دے واقعے تفصیل ځکه نه لیکم چه د دا ځما موقوف والے څما د تفسیر او تشریح لیکلو

سبب کو نیید دے دے (ع) علد و شرے بوانگیزد کہ در آن - خیر ما باشد حُم چہ کوم تہ راغلم
نو اُنگا روُم مولہ کتاب ے نہ وُومادے راشہ د پلار مرحوم هغہ قرآن و حدیث کار پہ لیکلو
جوند ے کہ نو پہ سنہ ۱۹۴۴ء کبن ے تفسیر شروع اکرہ - او یوہ یوہ پارہ بہ ے چھاپ کولہ پہ سنہ ۱۹۴۷ء کبن
چہ پاکستان جوړ شہ او ځاپہ مقدمہ بود بطا بہاند اورونہ یر غوړ اکہ - نو هغہ ځہ پہ سینیر عربی پوسٹ
الکولم - او دغہ دپہ کاری زمانہ ے بے تنخواہ چھٹی شوہ او پہ ملازمت کبنی ے بندا بیز انغے - کیدہ
کیدہ بحمد اللہ یو خوا د تفسیر پارے چھاپ کیدے او بل خوا د تشریح بخاری د پارو کتابت او طباعت
کیدہ - د جنوری سنہ ۱۹۵۸ء کبن پہ واپسی ے ،، تحفہ حج ،، چھاپ شوہ - او د راپو نہا نہ پہ راتلو فضائل قرآن
د مولانا زکریا صاحب پښتو ترجمہ شہ - او عیسائی مشنرو تہ خطاب شلو رنہ هم چھاپ شہ
ځما سرہ دے کاتبانو کار کریدے - مولوی محمد الیاس د کرهی - او مولوی علامہ محمد گل رحیم آسمائی
او محمد رفیق دیار حسین محلہ میر خیل - او مولوی شرف الدین - او مولوی ولی الدین -
د متهرا - غلام اللہ صاحب - ځہ د دینہ دیر خوشالہ یم - الحمد للہ چہ د کاتبانو د کنړ والی پہ وجہ د تفسیر
آخری پارہ شپاړسمہ شوہ کوم چہ محمد رفیق دیار حسین لیکی - گویا د سنہ ۱۹۴۴ء نہ تر سنہ ۱۹۶۹ء پورے
دا مختلف تصنیفات او تفسیر جیبی او د تشریح بخاری او لے پنځہ پارے چھاپ شوے - دا هر ځہ د خدائی
پہ فضل اشو - دا بہ ځما د طرف نہ کوتاهی وی کہ ځہ د خپلو هغہ امداد کوونکو او اشاعتی امداد کوونکو چہ
هغہ اکثر ځما د علاقے خوانین او دیند اران او د نورو ولسے او نزدے خوا بدہ دوستان دی حضرت یا هیډ
ماسټران او پرنسپلان حضرات او د محکمہ تعلیم افسران صاحبان دی چہ ځما تول تصنیفات د هغوی
پاکستان د کالجونو او سکولونو د پارہ منظور کړی وو او د هغہ کتب فروش احباب دی چہ د کتنو
او هغوی هم ځما معاونین دی - او د یتہ پہ قوم خویدلان پیدا کوی خکتنو یا واغشتہ دے تو لو حضرات تو
دو مرہ شمیر دے چہ د هغوی ذکر اکثر ما هر یو پارے پہ آخر کبن کریدے - نو ځہ پہ آخر کبن د هر قسم امداد
کوونکو د اجرو نو خیرہ خدائی تہ سپارم - ځہ هم ځہ یم او ځہ پہ ځما شکریہ وی - او ریښتیا خو دادہ چہ د هر قسم امداد
هرف د خدائی نہ د اجر و نو د حصول د پارہ شوید ے - نو اللہ پاک دے هغہ ټولو کسانو تہ چہ هغوی ځما سرہ ځما د کل خاندان
د مشر انو کشرانو سرہ امداد کریدے او ځما د تفسیر او تشریح هر قسم معاونین ثابت شوید ی - اللہ د دیتہ پہ قبر و نو
میدان محشر او حساب و کتاب کبن د قرآن و حدیث شفاعت سرہ ځما - او ځما د کل خاندان نصیب کی - او د اځما کل
تصنیفات د ځما مور پلار - رور - رواره - او محبوب الرحمن څوك چہ وفات دی - او ټول خاندان د مغفرت ذریعہ
اګرزوی - او موڼ یاتہ الحاج سیف الرحمن - نور الرحمن عطاء الرحمن او حمید اسرار د خدائی د قرآن و حدیث خادمان او ګرځوی
آمین - حبیب الرحمن دار التصنیف مہتم ضلع مردان - د اکتابت د تفسیر د محمد رفیق کاتب پہ بارہ خلاصے اکہ